

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXVIII. KÖTET

2016. 1. FÜZET

Az erdélyi vármegyék középkori szolgabírái

*

Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig

*

Az egyházi javak szekularizációja és az erdélyi fejedelmek székvárosának születése

*

A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában (1571–1602)

*

Az Erdélyi Fejedelemség személyes jelenléti bírósága és a táblai elnökök
a 16. század második felében

*

Az Erdélyi Fejedelemség pénzürtékei és a nagysinkai országgyűlés (1664)

*

Mártonffy György püspök és az erdélyi örmények

*

Társasági élet a két világháború közötti kolozsvári Nemzeti Kaszinóban

*

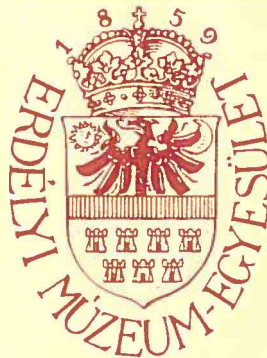
Forrás

*

Szemle

*

Egyesületi közlemények

KOLOZSVÁR, 2016
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Tartalom

W. Kovács András: Az erdélyi vármegyék középkori szolgabírái	1
C. Tóth Norbert: Várdai Ferenc pályája az erdélyi püspöki szék elfoglalásáig.....	13
Gálfi Emőke: Az egyházi javak szekularizációja és az erdélyi fejedelmek székvárosának születése	26
Fejér Tamás: A <i>procancellariusi</i> tisztség a Báthoryak korában (1571–1602)	36
Bogdándi Zsolt: Az Erdélyi Fejedelemség személyes jelenléti bírósága és a táblai elnökök a 16. század második felében	47
Buza János: Az Erdélyi Fejedelemség pénzürtékei és a nagysinkai országgyűlés (1664)	56
Nagy Kornél: Mártonffy György püspök és az erdélyi örmények	68
Kárpáti Attila István: Tökés János és a Wesselényi család	85
Fazakas László: Társasági élet a két világháború közötti kolozsvári Nemzeti Kaszinóban	97
Albert-Lőrincz Márton: Kisebbségi szükségletek és nacionalizmus multikulturális térben	106

Forrás

Merényi-Metzger Gábor: II. Apafi Mihály, Bethlen Katalin és Bethlen Miklós halálának anyakönyvi forrásai.....	116
--	-----

Szemle

Monok István: Adalékok a kora újkori magyar–svájci kapcsolattörténethez	125
Gaal György: Honterus fő műve hármass fordításban	130
Balogh Zsuzsanna: A hűség öröksége	133
Monok István: Egy 17. századi könyvtárkatalógusról.....	136
Nagy Kornél: Az erzsébetvárosi örmény könyvtár katalógusa.....	139
Fehér Andrea: Lehetséges és lehetetlen a román hétköznapokban	140
Vekov Károly: Egy személyes vonatkozásokon messze túlmutató naplóról.....	144

Egyesületi közlemények

Bitay Enikő: Főtitkári jelentés az Erdélyi Múzeum-Egyesület 2015. évi munkájáról	148
--	-----

Erdély szükségességének gondolata.” (167.) T. Orgona Angelika a Kornis család tagjainak szerepvállalásán keresztül törekszik szemléltetni az eseményeket. Részletes betekintést nyújt a Kornisok reprezentációjába olyan események kapcsán, mint Báthory Zsigmond arájának a fogadása, Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony temetése, I. Rákóczi György fiának, Györgynek váradi kapitánnyá való beiktatása, majd fejedelemmé választása, később pedig menyegzőjének lebonyolítása, valamint Rákóczi Zsigmond székely generálissá való kinevezése.

A műbe foglalt hatalmas információmennyiség és a jobb megértés érdekében talán szerencsés lett volna egy archontológiai táblázatot is mellékelni. Ugyanakkor ki kell emelnünk a mellékletben található genealógiai segédletek, valamint az I. Rákóczi György korában működött fejedelmi tanács felekezeti hovatartozását bemutató táblázat hasznosságát. A munkát igényes névmutató, forrás- és irodalomjegyzék zárja, amely a témában

való mélyebb tájékozódást segíti. A dolgozat struktúráját illetően talán a könnyebb átláthatóságot szolgálta volna, ha a szerző jobban kibontja az általa csupán idézetekkel jelölt fejezetcímeket.

A kötet jelentőségét alapvetően az erdélyi elit kapcsolatrendszerének rekonstruálására törekvő módszer és annak sikeres megvalósítása adja a vizsgált család története kapcsán. T. Orgona Angelika remekül ábrázolja a magyar királyságbeli, köznemesi családból származó, katolikus Kornisok megtelepedését az Erdélyi Fejedelemség területén, küzdelmüket a túlélésért, érvényesülésért, a politikai és társadalmi ranglétrán való emelkedésért. A vizsgált két nemzedék képviselőit ott találjuk a fejedelemség többségében protestáns politikai elitjének a csúcán. Elmondható tehát végezetül, hogy az olvasó hiánypótló munkát tart a kezében, olyat, amelyik fontos állomása az Erdélyi Fejedelemséget vezető elit kutatásának.

Balogh Zsuzsanna

Egy 17. századi könyvtárkatalógusról

Száraz Orsolya: Catalogus librorum Bibliothecae Collegii Germanici et Hungarici Romae. Száraz Orsolya és Rosa Pace bevezetésével. Bp. Eger 2015 MTA KIK, EKf (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 17/3.) LXXIV, 147 old.

Több tekintetben is hagyományt folytat Száraz Orsolya akkor, amikor szorgalmának és itáliai kapcsolattörténeti ismereteinek köszönhetően kézbe vehetjük a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* könyvtárának a 17. század második feléből származó katalógusát. A kézirat maga ismert volt már néhány éve, Véghseő Tamás fedezte fel a Kollégium levéltárában, de kiadása a mai napig halogatódott. A hagyomány folytatása tehát ott kezdődik, amikor Száraz Orsolya megszakította azt a munkáját, amelyben a 17–18. századi itáliai szerzők elterjedtségét vizsgálta a Magyar Királyságban és Erdélyben. A szegedi régi magyaros műhely

„Adattár” sorozata ugyanis éppen azzal a szándékkal kezdett el könyvtártörténeti dokumentumokat közölni, hogy a kora újkori Magyar Királyság és Erdély szellemi erőterét adatokkal jellemezze. Azt a szellemi környezetet, amelyben az itt élő értelmiség alkotott, végezte tanítóként, jogászként, orvosként vagy éppen papként a napi munkáját. A katalógus kéziratának sajtó alá rendezése jól illeszkedik a debreceni régi magyarosok kutatási profiljába is. Bitskey István több tanulmányt, magyarul és olaszul megjelent monográfiát szentelt a szóban forgó kollégiumban tanult magyar diákok történetének. De maga Száraz Orsolya is az itáliai kapcsolatokat

Monok István (1956) – irodalom- és művelődéstörténész, könyvtáros, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár főigazgatója, Budapest, monok.istvan@konyvtar.mta.hu

kutatja, kiváló könyvet szentelt Paolo Segnieri magyarországi hatása elemzésének. A most kiadott könyvösszeírás éppen hőse életében készült, azok, akik ezeket a könyveket forgatták a *Collegio Romano* épületében, talán személyesen is találkoztak vele.

A római magyar kollégiumi könyvtár nem az egyetlen azok közül, amelyeket valamelyik külföldi intézményben alapítottak azért, hogy az anyagi javakban nem éppen bővelkedő, így a drága könyveket megvenni nem képes magyar diákok tanulmányainak hátteréül szolgáljon. Középkori hagyományokkal bír a bécsi *Collegium Christi* könyvtára, melynek Körmeny Kinga írásából ismerhetjük a 15. századi történetét. A humanista esztergomi érsek, Oláh Miklós a 16. század közepén próbálta feléleszteni ennek a kollégiumnak a működését, igaz, nem tartós sikerrel. Kortársa, Szondi Pál, zágrábi kanonok Bolognába, az ottani egyetemi tanulmányok segítségével alapította a *Collegium Illyrico-Hungaricumot* 1554-ben. A következő, mai napig működő hasonló intézmény a bécsi *Collegium Pazmaneanum* (alapítva: 1623) volt, ez utóbbinak is éppen az 1670-es évekből ismerjük első könyvtári katalógusát. Kiváló összehasonlítási alap lesz, ha megjelenik.

Ezeknek a hazai papi utánpótlás nevelését biztosító és segítő intézményeknek a sorába illeszkedik a *Collegium Germanicum et Hungaricum* is. III. Gyula pápa alapította a *Collegium Germanicumot* 1552-ben, a *Collegium Hungaricumot* XIII. Gergely. A két intézmény közös, jezsuita vezetés alatt élte életét 1580-tól *Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum de Urbe* néven. A kollégiumot az 1551-ben, Loyolai Szent Ignác által alapított *Collegio Romano* épületében helyezték el.

A kollégium, és könyvtára „külső” történetéről a kötetben Rosa Pace tanulmánya tájékoztat bennünket. Ez a történet persze a megszakításokat sem nélkülözi, hiszen 1798-ban bezárták az intézményt, csak a Bécsi Kongresszus után, 1828-ban kezdte újra tevékenységét. A későbbi korszak könyvtártörténeti szempontból fontos eseménye a *Bibliotheca Pia* létrejötte (1853). Ekkor IX. Pius

pápa kezdeményezésére a *Collegium a Seminario Romano* épületébe került, így a két intézmény számára egy könyvtárat alakítottak ki. Ez vált azután a *Pontificia Università Lateranense* könyvtárának az alapjává, és ezért találhatóak a Collegium régi könyvei részben ebben a könyvtárban. A szerzők nem említik, de fontos figyelni a Collegio Romano könyvtárával a mai *Biblioteca Nazionale Centrale di Roma*, vagyis az olasz nemzeti könyvtár állományába került darabokra is.

De a most közreadott katalógus egy olyan könyvtár anyagát tárja elénk, amely már az 1818-as újraindulásnál sem volt abban az állapotban, ahogy e dokumentumból megismerhetjük. Kérdezhetnénk, hogy miért kell egy 2200 kötetes könyvtárat fenntartani egy olyan épületben, melyben a 17. század egyik leggazdagabb könyvtára, a 40 000 kötetet számláló *Bibliotheca Collegii Romani* is megtalálható volt. A válasz biztosan a könnyebb hozzáférhetőségben keresendő. A további kérdés az, hogy ha nem pusztán ez volt a szempont, akkor értelmezhető-e ez a könyvanyag úgy, hogy ezekre a könyvekre gyakrabban volt szükség a leendő papoknak, mint az általános gyűjtőkörű tudományos szakkönyvtárban őrzött munkákra. Ez is elképzelhető, az azonban bizonyos, hogy ha egy 17. században képzett pap kulturális és tudományos horizontjának meggrajzolására törekszünk, a kollégiumi könyvtár jó kiindulópont.

A forrást, amelyet most tartunk a kezünkben, katalógusnak nevezzük. Jóllehet ez egy szakrendi csoportosításban összeírt könyvjegyzék. Nem tudhatjuk persze, hogy magát a könyvtárat ugyanilyen rendben tartották-e. Ha igen, akkor már közelíti a katalógust a jegyzék, hiszen nagy vonalakban a visszakereshetőséget is biztosította. Fontos kiemelni azonban, hogy a jegyzék/katalógus nem teljes, hiányzik két nagyon fontos tematikus csoport. A világi és az egyházi történelem pedig a magyar királyságbeli és erdélyi papok számára hangsúlyosan is fontos volt. És azt, hogy voltak ilyen könyvek – Száraz Orsolya elmés meglátása alapján –, tudhatjuk abból, hogy a fennmaradt „duplum” összeírásban szerepelnek a hiányzó tartalmi

egységekbe sorolható munkák. Ezeket a tartalmi egységeket a sajtó alá rendező elemzi a bevezető írásában.

Vessünk egy pillantást az 1670 körül keletkezett összeírás tematikus egységeire úgy, ahogy maga a forrás elnevezte azokat:

Fasc. 1: Scripturales. Patres. Concionatores. Pii

Fasc. 2: Litterae Humaniores

Fasc. 3: Scholastici. Theol. Mor. Controv.

Fasc. 4: Mathematici. Medici

Fasc. 5: Philosophi

Fasc. 6: Ius Canonicum. Ius Civile. Concilia. Ritus Varii. Instituta Religionum.

Egy, a tridenti zsinat utáni *ordo librorumot* láthatunk az előbbi bekezdésben. Az első csoport a bibliakiadások és magyarázatok. Fontos, hogy nem külön a bibliák és külön az interpretációk. Az együttes kezelés jelzi a humanizmus hatását – a középkori katalógusok az egyházatyák Szentírás-magyarázataival kezdődnek, a humanista könyvtárak a grammatikusokkal –, azt is, hogy a protestáns reformáció hangsúlyait (*sola Biblia*) is ellensúlyozni igyekszik a rend megalkotója. Az egyházatyák a hit forrásainak számító műveket alkottak, így továbbra is a Bibliával egy csoportba kerültek. A pre-reformációs mozgalmak – koldulórendiek, *devotio moderna* – elismerésre kerültek, hiszen a személyes vallásosság tényleges igény a hívő közösségekben, és már a protestáns reformáció hatása, hogy a beszédgyűjtemények (*concionatores*) hangsúlyos helyre kerültek.

A *Collegium Romanum* egy tudományos intézmény. A tudomány, a humán és az isteni tudomány is olyan, amelyet az ókori, a középkori, a humanista és a kortárs tudósok módszertani tudására alapozhattak. A *litterae humaniores* nem véletlenül hangsúlyos, számosságában is jelentős tematikus csoportot képvisel. Az, hogy a skolasztikusok, az erköleteológia csak ezután következik, jelzés értékű, és a hitvitázó irodalom viszonylagos „elrejtése” komoly figyelmeztetés a leendő papoknak: Szentírás és magyarázatai, a hívőkre figyelő kegyesség, alapos tudás, aztán álljunk neki vitatkozni.

A gondolkodni tanító matematika és a gyakorlati ismereteket is adó orvoslás a helyén van, és az, hogy a filozófusok ez után következnek, jelzi, a jezsuiták ezt az ismeretkört nem helyezték előtérbe. Persze önálló tematikus egység, vagyis ezzel együtt ez is a helyére kerül. Az utolsó tematikus csoportokba soroltak közül, azt hiszem, a zsinati iratok (*concilia*) szorul magyarázatra, hiszen a tridenti zsinat ezeket hangsúllyal a Szentírás és az egyházatyák mellé állította. Érdekes lenne megnézni, hogy a jezsuita felszólalók mit mondtak erről a zsinatok hitforrás-étékét taglaló vitákban. Pusztán spekulatív módon közelítve azt is mondhatnánk, hogy a rend nem éppen arról ismert, hogy egy zsinati testület tekintélyét, annak *auctoritas* értelmében szívesen vette volna. A rítusok a helyükön vannak, hiszen ez gyakorlati kérdés, és „csupán” fegyelem kérdése az előírások betartása, ami egy jezsuitának – a Lelkigyakorlatok után – nem okozott nehézséget.

Mindez, amit most elmondtam, persze spekuláció. Olyan, amely azon a feltevésen alapul, hogy egy könyvjegyzék a könyvek elhelyezését tükrözi, és azon, hogy a könyvek rendjét kialakítók szem előtt a tudományok rendje lebegett munkájuk során. És azt persze a saját intézményük koncepciója szerint is szemlélték. Túl sok a „ha” ebben az interpretációban, de nem lehet elmenni az *ordo librorum* kérdése mellett.

Száraz Orsolya értelmezi és érti a könyvtárat, és több tekintetben mélyebb megállapításokat tesz. Például azt, hogy a könyvtár „jezsuita” könyvtár abban a tekintetben is, hogy az egyes tematikus csoportokon belül a jezsuita szerzők jelenléte hangsúlyos. Külön kiemeli a jezsuita kegyesség túlsúlyát a saját tematikus csoportján belül. És ez így is igaz.

Önmagában az is fontos dolog lenne, hogy a forrás végre megjelent. Ráadásul szöveghelyesen, kiváló, irányt mutató bevezető szövegekkel, jól használható mutatókkal. A bevezetők kétnyelvűek (magyar és olasz), így a könyv nemzetközi tudományos használata is biztosított.

Monok István